

Joško Božanić
Komiža, Split

POETIKA SMIJEHA U FACENDAMA OTOKA VISA*

UDK: 398.23(497.5 Vis)

Rukopis primljen za tisak 10.10.2007.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Marko Dragić i Ivan Mimica

U ovom radu predstaviti će se književna vrsta usmene nefikcionalne književnosti koja se u usmenoj tradiciji otoka Visa naziva *facendom*. Autor temelji svoj rad na dugogodišnjem istraživanju ove vrste usmene književnosti i usmene predaje otoka Visa. Identificira facendu kao nefikcionalnu šaljivu priču karakterističnu za mediteranski kulturni milje u kojemu komika u svakodnevnim društvenim odnosima, posebno u organskim društvenim zajednicama, igra važnu ulogu u svakidašnjem životu. Facenda se pojavljuje kao usmena narativna forma javnog prostora – trga, sa sadržajem iz svakodnevnog života i s poznatim empirijskim likovima, da bi potencirala očitovanje ljudske slabosti kako bi ju smijehom prevladala. Facenda baštini svoju komiku iz renesansne novele i potvrđuje duh urbaniteta dalmatinskih obalnih otočkih gradića.

Ovaj rad identificira, analizira i promovira jednu marginalnu pripovjednu vrstu kao temeljnu književnu vrstu organskih zajednica otoka Visa. Mada nefikcionalna, mada vezana za konkretne i istinite događaje i empirijske aktere, ova je pripovjedna vrsta strukturirana narativnim zakonima usmenoknjiževne kreacije, a uz to je i temeljna pripovjedna književna vrsta koja oblikuje i modelira svijest jedne organske društvene zajednice o sebi samoj u vremenskoj prolaznosti ostvarujući time fundamentalnu ulogu umjetnosti kao svjetotvornog agensa.

Ključne riječi: *Usmena književnost, komika, otok Vis, naratologija, insularnost*

* Članak je napisan u sklopu projekta *Italientica Adriatica* - Filološka i antropološka istraživanja jadranske kulture. Projekt je uključen u znanstveno-istraživački program *Studia Mediterranea* - interdisciplinarna istraživanja odobren od Ministarstva znanosti RH 2007. godine.

1.1. Određenje facende kao pripovjedne vrste

Kao što riječ *novela* izvorno znači *novost*, *događaj*, a tek se prenesenim značenjem vezuje za priču o događaju, tako i *facenda* u govorima otoka Visa znači i *događaj* i *priču o događaju*.¹ Riječ je o reprezentativnoj vrsti usmene književnosti otoka Visa čija su dva bitna obilježja nefikcionalnost (zaokupljenost činjeničnim) i komika, a sama riječ *facenda* dolazi iz venecijanskog vernakulara.²

1.2. Nefikcionalni karakter facende

Prema grčkoj riječi *apomnemoneuma*, kojom su grčki apologeti iz 2. stoljeća nazivali zapise evanđelista nasuprot lažnim pričama pogana, A. Jolles upotrebljava latinski prijevod tog termina – *memorable* da bi njime imenovao pripovjedni model fakticiteta koji omogućuje zgušnjavanje smisla izborom činjenica.

C. W. Sydow osporava Jollesov termin i uvodi naziv *memorat* za takozvane istinite priče o vlastitim doživljajima ili o doživljajima bliskih osoba koji su bili sudionici događaja kao predmeta priče i pritom pojam *memorata* razlikuje od *fabulata* – one vrste koja je ušla u usmenu predaju i nije vezana za pripovjedačevo iskustvo ili bliskost sa sudionicima događaja.³

U hrvatskoj znanosti o književnosti Maja Bošković-Stulli prva je u nas pisala o nefikcionalnim pričama usmene predaje kao o literarnoj vrsti. Tu vrstu nazvala je *pričanje o životu*, prema terminu Jána Micháleka kojim je on imenovao priče o vlastitim doživljajima. M. Bošković-Stulli određuje značenje tog termina ovim riječima: «...obuhvaća sjećanja o realnim doživljajima i događajima bilo iz vlastita pripovjedačeva života, bilo prema kazivanju suvremenika ili bliskih predaka koji su doživjeli zgradu o kojoj je riječ.»⁴

U isto vrijeme, godine 1984., pojavio se u nas još jedan rad o fenomenu nefikcionalne priče istaknutoga hrvatskog teoretičara književnosti i naratologa V. Bitija koji za ovu vrstu priče upotrebljava termin *svakodnevna priča*.⁵

Nijedan od navedenih termina (*memorable*, *memorat*, *pričanje o životu*, *svakodnevna priča*) nije prikladan da bi precizno imenovao vrstu usmene priče kojom se ovdje bavimo.⁶ *Facenda* njima može biti obuhvaćena, ali ovaj termin ima uže značenje. Stoga smo odabrali termin koji postoji u viškoj usmenoj tradiciji – termin *facenda*.

Analizom *facende* kao nefikcionalne narativne forme usmene književnosti utvrdili smo da njen nefikcionalan karakter nije razlog zašto ta vrsta usmene priče ne bi mogla imati

¹ Vidi o toj umenoj pripovjednoj vrsti moju monografiju: *Komiške facende, Poetika i stilistika usmene nefikcionalne priče Komiže*, Književni krug, Split, 1992., posebno o pojmu *facende* vidi poglavlje u istoj knjizi *Prolegomena za promociju facende među pripovjedne vrste usmene književnosti*, str 13 – 71.

² U Boeriovu rječniku (1983) riječ *facenda* znači *posao, radnja*.

³ C. W. Sidow (1948,73).

⁴ M. Bošković-Stulli, *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, Zagreb, 1984, str. 330.

⁵ V. Biti, *Svakodnevna priča – novi temelj teorije pripovijedanja?*, Osijek, 1984.

⁶ Ovdje se nećemo upuštati u detaljnije istraživanje terminologije vezane za ovaj tip priče. O tome vidjeti u knjizi J. Božanića (1992, 55-63).

literarnu narav. Zaključili smo da je takva priča, ma koliko bila istinita, ipak fikcionalizirana već samim time što je strukturirana prema zakonima naracije. Izbor iz fakticiteta doživljenog prostor je slobode, literarne kreativnosti. Razlog da se događaj izdvoji iz toka zbivanja i ispriča publici mora biti opravdan. Realan tok zbivanja često ne daje takvo opravdanje te je potrebna pripovjedačeva intervencija. Pripovjedač često proizvede događaj s namjerom da na taj način proizvede priču o događaju. Kriterij istinitosti, nefikcionalnosti, često je samo maska kreativne invencije pripovjedačeve. Naime svaki je izbor iz fakticiteta ujedno i interpretacija zbilje. A izbor je utoliko uspješniji ukoliko se njime zgušnjava smisao, ukoliko se ostvaruje igra smisla presijecanjem različitih struktura diskurza.

1.3. Komička narav facende

Sve ono što je u ponašanju ljudi pretenciozno, što se hoće prikazati drugačijim nego što jest, sve naivno, pohlepno, škrto, sebično, neumjereno, lažno... biva pogođeno smijehom, u barci, za stolom, na žalu, na trgu, na rivi. Zvoni smijeh, razmekšava krutost, raspreže napregnutost, opušta i krijepi, raspršuje maglu lažnog značaja, umišljene veličine, glumljene mudrosti, lažne kreposti, skida masku zakrabiljenom pretendentu na nezaslužan značaj, vraća čovjeka njegovoj mjeri i omogućuje mu da u drugome vidi sebe, a u sebi drugoga.

U osnovi tog smijeha, kojim odjekuje reprezentativna pripovjedna vrsta ovog svijeta, facenda, nalazi se obrat paradoksa - sposobnost da se u gubitku prepozna dobitak, u snazi nemoć, u nemoći snagu, u imanju nemanje, u nemanju imanje, u moći nemoć, u nemoći moć. Zakon paradoksa određuje ovoj vrsti usmene pripovjedne književnosti otoka Visa pripadanje onoj duhovnoj matrici mediteranskog svijeta kojoj je strana svaka patetika, onom duhovnom habitusu koji je utemeljen na iskustvu relativnosti i osjećaju mjere.

Kao takva ona je suprotnost patosu junačke epike koji ne podnosi komiku jer je utemeljen na binarnom modelu interpretacije stvarnosti ili - ili: ili bijelo ili crno, ili dobro ili zlo, ili naše ili njihovo, ili život ili smrt.

1.4. O vremenu zapisivanja facendi otoka Visa⁷

Ovaj zapis usmenih priča otoka Visa nastao je u vremenu koje je po nečemu jedinstveno. Prvi put u povijesti bilo je moguće živjeti dva potpuno različita vremena. Vrijeme moje prabake Keke Kordić Jancorove, rođene u 19. stoljeću, čiji je djed, prema njenoj priči, tražio kraj svijeta, ploveći Mediteranom, budući da nije vjerovao da je zemlja okrugla, i svijet moga djeda Joze Božanića Pepeta, također rođena u 19. stoljeću, čije su priče u mom djetinjstvu izazvale moj interes za facendom, svijet je koji je bez vidljive promjene trajao stotinama godina. Kolektivnu memoriju tog svijeta održavala je usmena predaja, a u njoj je facenda imala ključnu ulogu. S druge strane, ja sam s magnetofonom u ruci pripadao jednom nevjerojatno brzom vremenu, bitno drugačijem od onog čije sam priče snimao.

⁷ Ovdje skupljene priče predstavljene su u mediju pisane riječi a na temelju zvučnog zapisa iz autorove bogate fonoteke koja je nastajala od 1968. do danas. Glavni motiv tog dugogodišnjeg rada bila je ideja stvaranja budućeg rječnika govora otoka Visa. Do sada je publiciran manji dio te fonoteke koja obaseže nekoliko stotina sati govorenja. Pored toga, autor je uza sve vlastite literarne tekstove na komičkom govoru objavljivao glosare tih tekstova.

Za istim stolom sreća su se tako dva posve različita vremena i nikada prije i nikada više u povijesti tako različiti svjetovi nisu sjedili i neće sjediti za istim stolom. Taj privilegij koji sam kao zapisivač imao, omogućio mi je da primijetim literaturu u svakodnevnom, dakle običnom usmenom pripovijedanju koje je održavalo pamćenje publike i usmenih naratora. Ali u vremenu kada se počeo gubiti značaj usmene predaje, kada se među mladima izgubio interes za priče starih, ta predaja bila je prvi put u povijesti osuđena na zaborav. Jedino tonski i pismeni zapis mogli su tu priču sačuvati, zadržati u vremenu, spasiti je od zaborava.

1.5. Istraživački izazov facende

Tako zapisane, one su izazov za različite vrste istraživanja. One u sebi sadrže leksičko bogatstvo otočkog svijeta koje je zbog svoje izoliranosti moglo sačuvati jezičnu i leksičku arhaiku, ali u isto vrijeme taj svijet bio je morem povezan s drugim narodima i kulturama, pa prema tome izložen utjecajima drugih jezika, o čemu svjedoči u prvom redu leksik ovoga govora. Nema zacijelo ni jednog slavenskog idioma koji bi poput ovoga hrvatskog otočkog čakavskog adaptirao takvo bogatstvo aloglotskog leksika iz mediteranskih jezika preko kojega je baštino iskustvo življenja s morem.

Te priče izazov su za dijalektološko, etnografsko, sociološko i antropološko istraživanje, ali nadalje one su jedinstvena literarna činjenica koja predstavlja mentalnu sliku jednog insularnog svijeta na njegovu zalazu. Rafiniranost kazivača, umijeće pripovijedanja, ali i kultura slušanja koja to umijeće usmene naracije omogućuje, svjedoče o veličini gubitka koji se dogodio u vremenu u kojemu je usmena riječ potisnuta vizualnom informacijom.

2. POSLJEDNJI PRIPOVJEDAČI

2.1. Stipe Marinković Vergo (1914 - 1990)

Nimo vej ko provjat facende. Gotova je ča. A i vej ni judih. A ovi mlodi bižidu ol storih. Stori malo i gredu vonka. Na gredu je malo tega svita već. A tako je došlo doba – dojdeš iz poja, večeroš i staneš pri televizor i gledoš. A ovo mlajarije ide po kafićima.

Mi smo kako dica uvik bili meju starijima. I tu je meni nojveće krivo. Jer mi smo bili uvik sa storima judima. Jesmo kopali, jesmo bili na more, jesmo vecer bili za komin, uvik smo sidili kol storih judih. Zatu si i znol čagod. I onda si slušol one store jude kako se oni razgovoraju. A sal, ako jedon mlodi sedi na gredu i jo son došal i sel son do njega, on se olma diže. A on ne zno da ol mene može čagod čut i naučit. Jer jo njemu neću provjat somo ča son jo doživil nego i ča son čul ol još starijega svita ča su oni doživili. Tako da ćeš ti čut ol tri-četiri generacije ol nose dvista godišć.

provjat – pričati
gredu vonka –
 idu izvan kuće
greda – mjesto
 okupljana starih u
 Visu
bit na more – biti
 u ribolovu
kol – kod

2.2. Jakomo Buccì⁸

Barbirija je bila misto di su se provjale facende. To su bili ribori, tezoci, studenti. I uvik si imol prilike cut cagod interesantnega. Bili bi seli, čakulali, stili novine, holi su Novo doba i Obzor. Tu je bilo pri nego je pocel rat. Kal je pocel rat, onda se je sve razbilo. A bilo ih je raznih. Bili bi čakulali. Onda se pulitika razvijala, komunizam, harvotstvu i svega je bilo, Josko. Bil je Luka Kolelastra, puno dobar za provjat. Onda Matejo Napulincin, onda stori Bijonda, onda burba Sime Cingrija. O, puno je bil interesantan Pačunić. Puno je bil interesantan, o. Jo, kal son ovodi som, kal son is mojun zenun, puno meni dujde na pamet facendih. Ali tukalo bi pisat, ali ne mogu stit, onda ni co.

Josko, bilo je puno zivo u Komizu moje mladosti. A barbirija je bila glavnu misto di su se provjale facende. Bili bi dusli judi u barbiriju i kal njin se ni bilo za obrit ili ostrić, samo da isprovju ili cuju koju novu facendu. Tako se je zivilo, smijalo i iskercalo. A i kantalo se je, svak je kantol u ono doba. A je se vej u Komizu, Josko, kanto, i smije, i provje facende kako u ono vrime kojega se jo ispominjen?

stit – čitati
holi su – dolazili su

provjat - pričati

ostrić se – ošišati se
iskercat se – šaliti se
vej - već
kantat - pjevati

2.3. Da li se još netko smije u Komiži?

Ova dva kratka zapisa o facendi kao načinu života, kao modelu komunikacije, kao formi mentis jednoga svijeta na zalazu, otkrivaju veličinu gubitka koji se dogodio. Vrijeme koje sebe deklarira svojom informatičkom povezanošću, svojom umreženošću, svojim posvemašnjim ukidanjem prostornih razdaljina među ljudima ne može povezati različite generacije jer one postaju posve različiti svjetovi. Svijet organske ljudske zajednice postao je nemoguć. Nestaje njen jezik, njena usmena književnost, njeni običaji, njena etika, njene norme ponašanja, njen sustav vrijednosti, njeno u pričama sačuvano proživljeno vrijeme.

Priču Jakoma Buccija zabilježio sam 1990. u San Pedru u Kaliforniji. U okruženju megalopolisa Los Angelesa on je sačuvao sjećanje na život u Komiži pred Drugi svjetski rat, kada je ta mala otočka organska zajednica živjela punim intenzitetom, kada je ona imala svoju gravitacijsku snagu. Poslije Drugoga svjetskog rata započinje vrijeme velikog egzodusa. Gotovo sva mladost otoka Visa pobjegla je šezdesetih godina u Italiju, da bi se potom iz talijanskih izbjegličkih kampova rasula na sve strane svijeta. Ta demografska centrifugalna sila raspršila je organsku zajednicu i potrošila njenu kohezijsku snagu koja bi bila kadra održati jezgru njene posebnosti. Ona više nije bila moguća. Odatle i radoznalo

⁸ U siječnju 1990. istraživao sam usmenu predaju Komižana u San Pedru u Kaliforniji. Jedan od kazivača bio mi je tom prilikom barba Jakomo Buccì koji je 43. napustio Komižu i otišao najprije u Italiju a potom u USA. Kao brijač u brijačnici na komiškoj rivi bio je svjedok pripovjedačke atmosfere i brojnih facendi budući da je brijačnica bila mjesto gdje se nije samo brijalo i šišalo već je to bila svojevrsna pučka tribina, mjesto gdje se pripovijedalo. O atmosferi komiške rive između dva svjetska rata, govori ovaj kalifornijski zapis.

pitanje koje mi je uputio pokojni Jakomo Bucci u San Pedru: *A je se vej, Josko, u Komizu kanto, i smije i provje facende?* Taj smijeh i pjesma proizlazili su iz osjećaja životne ravnoteže, iz osjećaja preglednosti i razumljivosti svijeta kojemu je pojedinac pripadao. U tom svijetu proživljeno iskustvo starijih bilo je potrebno mlađim generacijama kako bi se mogle orijentirati i one su to iskustvo pričom prihvaćale.

Drugi svjetski rat bolna je epizoda evropske povijesti dvadesetoga stoljeća, ali i velika prekretnica u vremenu – međaš između dva vremena – onoga vremena u kojemu se nisu dešavale velike i primjetljive promjene u ljudskome vijeku i vremena koje je zahvaćeno fenomenom nezaustavljive akceleracije i dramatičnih promjena koje u sve kraćim intervalima mijenjaju temeljito ljudsko okruženje, navike, sustav vrijednosti i odnose među ljudima. To vrijeme obilježit će smrt organske ljudske zajednice.

3. ORGANSKA LJUDSKA ZAJEDNICA

3.1. Struktura organske ljudske zajednice

3.1.1. Proizvodnja, stvaranje, tumačenje

Pristupajući opisu tog svijeta, vrijedno se prisjetiti inspirativne analize Andrèa Jollesa kojom on razlaže strukturu poslovne ljudske zajednice na tri vrste poslova: proizvodnju, stvaranje i tumačenje. To su djelatnosti, veli on, koje “zajednicu spajaju u poslovnu zajednicu”. Tako Jolles u seljaku vidi proizvođača čiji se “posao sastoji u tome da ono prirodom dano sređuje tako, kako bi se okupilo oko čovjeka kao središta”. Dakle nekultiviranu prirodu seljak privodi kulturi da bi mogao proizvoditi i proizvodnjom ono što je prirodom dano prirediti obrtniku čiji je posao da stvara novo. Obrtnik preuređuje žito koje je seljak priredio proizvodnjom pa od žita nastaje kruh. Toj sprezi seljaka i obrtnika Jolles pridružuje i svećenika. U njegovoj djelatnosti on prepoznaje posao tumačenja. “Tek putem svećenikova tumačećeg posla, posao općenito postaje potpunim, cjelovitim poslom.” Ali ne čini tumačenje posao samo cjelovitim već ga čini i svetim, smatra Jolles, ono mu podaruje smisao. Prepoznajući u ljudskom djelu posao seljaka, obrtnika i svećenika, Jolles tom trijadom različitih ljudskih djelatnosti određuje i jezik: jezik najprije “imenuje sve što je proizvedeno, stvoreno, protumačeno, a zatim on sam proizvodi, stvara i tumači. (...) Ono što je stvorio jezik jednako je postojano kao ono što je na području života stvorio obrtnik. Poznajemo Odiseja, Don Quijotea, gospodina Picwicka, ove jezične ustroje poznajemo bolje od mnogih ljudi naše osobne okoline”.⁹

Imajući na umu ovu trijadu kojom Jolles određuje poslovnu ljudsku zajednicu, mi ćemo nešto drugačije odrediti temelje svijeta koji ovdje opisujemo.

Pristupajući opisu tog svijeta, primjećujemo prvo dva bitna atributa njegova: *insularnost* i *organičnost*. Naime, riječ je o svijetu određenom ambijentom mora, zakonom njegovim, i, uz to, ova je ljudska zajednica organska, što će reći da je određena visokim stupnjem intenziteta međuljudskih odnosa svih članova njezinih bez posredovanja institucija.

⁹ A. Joles, “Jednostavni oblici”, Zagreb, 1978.

3.1.2. *Organičnost ljudske zajednice*

Organska ljudska zajednica svoju društvenost temelji na visokom intenzitetu interpersonalnih relacija svojih članova. Odnosi među njima u znatno su manjoj mjeri posredovani negoli u zajednici koja se temelji na institucionalnosti i konvencionalnosti. U prostoru ona je (u kršćanskom svijetu) omeđena dosegom zvuka zvona s crkvenog zvonika, a u vremenu dosegom kolektivne memorije njenih članova. U atribute svoje posebnosti ona ubraja svoj prostor, svoj govor, običaje, usmenu predaju koju čuva kolektivna memorija, svoja prava u odnosu na druge društvene zajednice.

Za sve druge vrste ljudskog identiteta pripadnik organske zajednice opredjeljuje se svojim izborom, ali svoje pripadništvo organskoj zajednici on ne bira, za nj se ne opredjeljuje, već to naprosto jest.

Zakoni te zajednice nisu administrativne naravi. Oni su određeni mentalitetom i etikom zajednice, održavani tradicijom u kolektivnom sjećanju, a posvećeni običajima. Ti zakoni, mada nepisani, moćno upravljaju ponašanjem svakog člana zajednice ako joj on doista pripada, a djeluju i onda kada u vremenskom toku nestanu okolnosti na kojima su utemeljeni, i onda kada se razloga njihova više nitko ne sjeća.

3.1.3. *Insularnost*

Insularnost je sigurno determinanta koja određuje narav ovdje pričom predstavljena svijeta.

Svi se oni međusobno poznaju i svatko unutar zajednice ima mjesto određeno općim sudom. Taj sud izriče, što bi stari Grci rekli, *agora*, odnosno *trg* ili *riva*. To je mjesto najvećeg intenziteta ničim posredovane međuljudske komunikacije članova insularne organske ljudske zajednice. Ono određuje poziciju svakog člana zajednice u panorami osobnosti i na vrijednosnoj ljestvici ljudskih osobina.

3.2. **Organski idiom**

3.2.1. *Definicija*

To je onaj govor koji stječemo spontano i nesvjesno i čiju normu doživljavamo kao samorazumljivu, prirodnu, neotuđivu. Ivo Škarić o organskom idiomu kaže sljedeće: «Organski je govor čvrst, precizne, fine mehanike, u kojemu svaka nijansa odstupanja odzvanja kao očito krivotvorenje; njime se ljudi prepoznaju kao da se njuše. To je onaj i onakav kojemu okus u ustima i zvuk u uhu osjećamo kao oblik sebe. K njemu, ako smo od njega otišli, nostalgичno težimo kao za porijeklom, djetinjstvom i zavičajem.»¹⁰

Organski idiom valja odrediti kao najznačajniju karakteristiku organske ljudske zajednice. Organski idiom nudi identifikacijsku legitimaciju organske ljudske zajednice u odnosu prema drugim organskim idiomima te prema standardnom jeziku. Pripadnik organske zajednice njime se identificira, prepoznaje i diferencira.

¹⁰ I. Škarić (1982, 44).

3.2.2. Normiranost organskog idioma

Kada organski idiom suprotstavljamo standardnom jeziku, valja tada imati na umu da on nije nestandardan, to jest nenormiran. On je i te kako normiran strogim pravilima nastalim u procesu spontane standardizacije lišene metajezične svijesti. No budući da organski idiom nema komunikacijsku funkciju koja bi se ostvarivala izvan granica organske zajednice, nije njega trebalo umjetno standardizirati kao što je to nužno onda kada neki organski idiom postane temelj standardizacije nacionalnog jezika. Organski govor jest strogo normiran, ali uvijek spontano, prirodno, u procesu intenzivne interpersonalne komunikacije na ograničenom prostoru gdje je takva neposredna komunikacija moguća.

3.2.3. Identifikacija (s) organskim idiomom

Član organske ljudske zajednice prepoznaje njen govor kao najintimniji dio sebe. On ga udiše i izdiše kao zrak te i najmanji odmak od njegovih pravila osjeća kao prekoračenje granice organske zajednice kojoj pripada. Govor te zajednice ima svojstvo jezika - on je jezično biće koje se može prepoznati po svojim specifičnim svojstvima među drugim jezičnim bićima. Granice tog govora ujedno su i granice svijeta organske ljudske zajednice, a njih, te granice, kada je riječ o svijetu o kojemu ovdje govorimo, u prostoru opisuje doseg zvuka zvona s mjesnog kampanela.

Kada prekoračuje granice organskog idioma, njegov govornik nastoji što je moguće više sakriti svoj organski jezični identitet kao najintimniju svoju oznaku, težeći pritom nadorganskom, dakle standardnom jezičnom idiomu kako bi ostvario ekspresivno neutralnu komunikaciju. Svaki je standardan, dakle neorganski, idiom po definiciji umjetan, budući da nije nastao spontano, već je proizvod metajezične svijesti. U međusobnom dodiru idiomima različitih organskih ljudskih zajednica gube svoju označiteljsku neprimjetljivost. U tom kontaktu, a zbog svoje različitosti od standardnoga idioma, oni produciraju jezične postavke koje nemaju samo svoje označiteljsko svojstvo budući da u komunikaciji skreću pozornost na sebe u tolikoj mjeri da može biti recipijentu zanimljivija izrazna negoli sadržajna strana poruke što, u krajnjoj liniji, predstavlja komunikacijski šum. Ostvaruje se tada, što bi se komunikološkim metajezikom reklo, prisutnost označenoga u označitelju. Znak organskog idioma izvan svoga prostora (svoje organske zajednice) obojeno je prozorsko staklo, da parafraziramo Sartrea,¹¹ koje skreće pozornost s promatranog predmeta na sebe.

3.2.4. Vrijednosna hijerarhija organskog i standardnog idioma

Članovi organske zajednice standardni idiom doživljavaju uvijek kao prestižan, superioran, poželjan, pa kada teže statusnoj diferencijaciji, skloni su napuštanju organskog idioma da bi se priklonili standardnom u onim situacijama gdje procjenjuju da to može biti signal višeg društvenog statusa. S druge strane, organska društvena zajednica brani svoj idiom porugom onome koji ga iznevjerava.

¹¹ J. P. Sartre (1948,18).

Te činjenice relevantne su i za samu tehniku zapisivanja usmenih priča. Budući da je zapisivač uvijek shvaćen kao netko tko dolazi iz vanjskog svijeta, tko ne pripada organskoj zajednici, izvorni govornik teži, u komunikaciji s njim, u pripovijedanju priča, govoriti vrijednosno prestižnijim, dakle standardnim idiomom. Tu je i opasnost za neupućena zapisivača da takav iskrivljen lokalni govor smatra autentičnim. Stoga je nužno stvoriti prirodnu situaciju za kazivanje priče, tj. kad god je to moguće, potrebno je omogućiti pripovjedaču da svoje priče priča svojoj prirodnoj publici. Tada je utjecaj zapisivača na jezik kazivačev minimalan i zapisivač dobiva izvornu priču. To iskustvo potvrdilo je i ovo istraživanje i bilježenje usmenih priča otoka Visa od 1968. godine do danas.

THE POETICS OF LAUGH IN *FACENDA* FROM THE ISLAND OF VIS

Summary

This article presents a type of oral non-fiction literature which is in the oral tradition of the island of Vis known as *facenda*. The author spent many years researching the oral tradition of this island.

Facenda is defined as an oral non-fiction story of humorous character, typical of the Mediterranean cultural milieu in which the important role is played by the humour of the everyday social relationships, particularly in the organic social units. *Facenda* is an oral narrative form which belongs to the public space, that is, the square. It usually tells a story from the everyday life. Its characters are regularly based on the real people. *Facenda* tells a story about a human weakness which is usually dealt with through laughter. The humour of *facenda* is based on the humour of the Renaissance short stories, thus confirming the urban spirit of the Dalmatian island towns.

This article identifies, analyses and promotes this marginal narrative form as a fundamental literary form of the organic social units of the island of Vis.

Although non-fictional and related to the authentic events and real people, this narrative form is characterized by the narrative laws of the oral literature. *Facenda* is also a fundamental literary form which shapes the awareness of an organic social unit regarding its own temporariness.

Key words: *experienced speech, oral literature, naratology, grammar*

LA POETICA DEL RISO NELLE *FACENDE* DELL'ISOLA DI VIS

Riassunto

In questo contributo si presenterà il genere letterario della narrazione orale non finzionale che nella tradizione orale dell'isola di Vis è denominato *facenda*. L'autore ha basato il suo lavoro su una ricerca pluriennale. Identifica la *facenda* come un racconto umoristico non finzionale caratteristico del milieu culturale mediterraneo in cui la comicità nei rapporti sociali quotidiani, specialmente nelle comunità sociali organiche, gioca un importante ruolo

nella vita di ogni giorno. La *facenda* fa la sua comparsa come forma narrativa orale dello spazio pubblico - la piazza, il cui contenuto è tratto dalla realtà quotidiana e i cui personaggi sono reali e noti a tutti. La *facenda* racconta quasi sempre avvenimenti in cui si provoca il manifestarsi dei difetti umani per superarli con il riso. La *facenda* ha ereditato la sua comicità dalla novella rinascimentale e conferma lo spirito urbano delle cittadine costiere sulle isole dalmate.

Questo saggio identifica, analizza e promuove un genere narrativo marginale a genere letterario fondamentale delle comunità organiche dell'isola di Vis. Seppure non finzionale e legato ad avvenimenti concreti e veridici e ad attori empirici, questo genere è strutturato con le leggi narrative della creazione letteraria orale. La *facenda* è anche il genere narrativo fondamentale che forma e modella l'autocoscienza di una comunità sociale organica nell'effimero temporale.

Parole chiave: *letterature orale, comicità, isola di Vis, naratologia, insularità*

LITERATURA

1. V. Biti (1984). Svakodnevna priča – novi temelj teorije pripovijedanja?, Osijek
2. G. Boerio (1993) Dizionario del dialetto veneziano, Firenze.
3. M. Bošković-Stulli, Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti, Zagreb, 1984, str.330.
4. J. Božanić (1992). Komiške facende, Poetika i stilistika usmene nefikcionalne priče Komiže, Književni krug, Split.
5. A. Jolles (1978), Jednostavni oblici, Zagreb
6. C. W. Sydow (1948). Selected Papers on Folklore, Copenhagen
7. J. P. Sartre (1948). Qu'est ce que la litterature? Pariz
8. I. Škarić (1982). U potrazi za izgubljenim govorom, Školska knjiga, Zagreb

Podaci o autoru:

Prof.dr.sc. Joško Božanić redovni je profesor na odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Splitu, Radovanova 13, Split.